

NATURSYN OG NATUROPFATTELSER

Af Karsten Schnack

Indledning – bioinvasion og natursyn

Sammenstillingen af ordene bioinvasion og natursyn antyder en spænding mellem forskellige tænke-måder. Ordet bioinvasion lyder ikke specielt folkeligt, men til gengæld signalerer det præcision, målinger og tal. Her inviteres vi ind i et område, hvor man vil forvente, at naturvidenskabsmænd har forstand på, hvad de taler om.

Omvendt forholder det sig med natursyn. Her kan vi alle være med. Alle har vi et forhold til naturen. Vi har for nylig set en naturfilm i fjernsynet – eller valgt ikke at se den. Vi har måske været en tur i Guds frie natur. Eller vi kender til, når naturen en gang imellem går over optugtelsen. Vi har også alle et eller flere syn på naturen. De er ganske vist ikke eksakte, kan ikke måles og vejes, men vi kan dog tale om dem – og ikke mindst give udtryk for dem i salmer og fædrelandssange.

Natursyn handler på samme tid om vores opfattelse af naturen og af vores forhold til naturen. Disse to spørgsmål kan ikke skilles ad. Det er sider af samme sag. Og det er med til at gøre natursyn normative, hvilket vil sige, at de i høj grad drejer sig om normer, værdier og moral.

Vores syn på naturen og på forholdet mellem natur og kultur er dannet igennem en lang historisk proces. Industrisamfundets despotsyn, hvor mennesket opfattes som vilkårlig eneheriker over naturen, danner en overordnet ramme for mange af de forståelser, der har betydning i dag. Men natursyn er aldrig entydige eller modsigelsesfrie. Det er i praksis altid mere indviklet. Vi bærer store dele af idéhistorien med os – som modsigelser, sprækker, grænser og alternativer.

Af særlig stor konkret betydning for natursynet i Danmark i dag er guldalderens kulturelle

frembringelser med et meget massivt symbolunivers, som stadig er levende om end ikke uimodsagt.

I forhold til temaet bioinvasion er der særlig grund til at hæfte sig ved sammensmeltningen mellem natur og nation. Betydningen af de nationalistiske strømninger kan næppe overvurderes. Den ægte danske menneskesjæl og uspolerede kultur hører organisk sammen med den autentiske danske natur.

Denne tradition må man være opmærksom på, hvis en bekæmpelse af bioinvasionens økologiske problemer ikke skal have uønskede bivirkninger. Om man vil det eller ej, manøvrerer man i og med tunge moralske og kulturpolitiske konstruktioner.

Desuden ligger der store pædagogiske udfordringer i, at bioinvasionen ikke er umiddelbart synlig i et lægmandsperspektiv.

Hvad er natur? – En stile-undersøgelse

I forbindelse med et lille forskningsprojekt på Danmarks Lærerhøjskole i begyndelsen af 80'erne blev en hel del unge mennesker, der gik i 8.-10. klasse på skoler rundt om i landet stillet over for spørgsmålet: Hvad er natur? (Nielsen, Lørring & Schnack, 1984: 101-6). Mange af lærerne mente, at det ville være et for abstrakt og vanskeligt "stileemne", men det gik nu forbavsende godt. Der kom masser af oplysende og interessante svar.

Og hvad var så natur for 15-20 år siden? Ja, det kunne vi som forventet ikke svare entydigt på, men visse tendenser tegnede sig.

For en meget stor gruppe var det første, man kom

til at tænke på, noget med dyr og planter. Alt det levende påkaldte sig opmærksomhed i første omgang. Med dette udgangspunkt kom mange ved nærmere eftertanke frem til, at det ikke kun var træer, blomster og dyr, men også f.eks. sten, der var natur. Alt det, der ikke var påvirket af mennesker. Nogle fortsatte tankerækken og spurgte sig: Jamen, f.eks. en mursten; den er jo i høj grad påvirket af mennesker, men alligevel rummer den en masse natur. Den er "lavet af" natur.

"Når jeg tænker på natur er det noget med skov og blomster og dyr, men når jeg tænker efter er det jo også noget med fliser og beton – næsten alt, man kunne ikke leve uden naturen", skriver en dreng i sin besvarelse. Langt fra alle går så langt, men enkelte går endnu længere og stryger "næsten" foran "alt". Under alle omstændigheder står rækkefølgen temmelig klar: Det levende, også det ikke levende, alt det ubearbejdede, alt der er lavet af naturmateriale, (næsten) alt.

En anden opfattelse, der var rigt repræsenteret i materialet, tager et andet udgangspunkt: Natur, det er ude på landet. Modsætningen er her storbyerne med trafikstøj, betonhuse og luftforurening. Her kan der dog være tale om gradforskelle. Byboerne var nok generelt mere tilbøjelige til at acceptere en park som "derude" og dermed natur, mens landboerne ofte direkte udtrykte medlidenhed med dem, der var nødt til at leve i storbyernes unaturlige miljø. Som en pige fra Nordjylland skriver – stadigvæk som led i besvarelsen af spørgsmålet: Hvad er natur?:

"At bo på landet skulle næsten være naturligt, men der er jo bare nogle mennesker som bliver snydt. De må bo i de store stinkende storbyer. Vi må blot håbe på, at det engang bliver muligt for dem at flytte ud på landet, så de kan opleve den engang imellem barske men rigtige natur".

Der var andre typer svar og især mange variationer, men de to her nævnte indgange til natursyn kunne opfattes som typiske. Som med al forskning skal man imidlertid være meget opmærksom på, at svarene afhænger meget af spørgsmålene, man stiller. I dette tilfælde viste det sig usædvanligt tydeligt ved sammenligning med besvarelserne af et alternativt "stileemne": Fortæl om en naturoplevelse. Her åbnes sluserne for andre typer natursyn:

Naturen i forbindelse med naturoplevelser har farver, lyde, stemninger. Den er også idyllisk, fredfyldt, faretruende eller ligefrem skræmmende. Og denne natur har en tendens til at være vild eller i hvert fald midlertidigt uberørt. Man møder den på en skovtur – gerne på hest tidligt om morgenen, før andre end fuglene er stået op, eller på havet om natten, når det blæser op, eller i bjergene – mest over trægrænsen. Denne natur eksisterer uden for dagligdagen og arbejdslivet. Den er knyttet til ferier eller i hvert fald fri tid.

Forskellige natursyn i guldalderen

Undersøgelser som ovenstående fortæller os en del om, hvordan natur blev opfattet for snart 20 år siden. Forholder det sig på samme måde i dag? Sandsynligvis, men det er vanskeligt at sige noget sikkert og detaljeret om. Man kan ikke måle det med noget, der ligner præcision. Man må forvente, at detaljer og eksempler vil variere relativt hurtigt over tid, mens der er dybereliggende strukturer, der er mere stabile.

Men også sådanne dybereliggende strukturer i natursynet forandrer sig. De har en historie, der kan fremanalyses med litteratur- og idéhistoriske metoder. Et meget illustrativt eksempel findes i synet på den jyske hede. Her findes et meget stort kildemateriale, der over tid viser forandringer i synet på hedens natur. Mellem Robert Molesworths "En beskrivelse af Danmark som det var i året 1692", som bruger hedens tilstand til at kritisere den i 1664 indførte enevælde i forhold til goternes fordums styrke, og nutidens diskussioner om fredninger, miljøinteresser og naturgenopretninger er der en ubrudt linje af vekslende og divergerende opfattelser af heden (Olwig, 1986).

I sidste halvdel af 1700-tallet rejste skotten James Macpherson rundt i det skotske højland og samlede mere eller mindre ægte fragmenter af gammel gælisk poesi, hvorfra han konstruerede kvad, som tillagdes den mytiske skjald Ossian. I overensstemmelse med teorier, der var under udvikling i en kreds af lærde folk ved universitetet i Edinburgh, illustrerede disse digte de europæiske randområders enestående betydning. I disse uspolerede egne finder vi den primitive oprindelse til de ægte menneskelige

værdier. I den vilde og uberørte natur finder vi en gammel og ublandet menneskerace, hvis sprog er rent og oprindeligt, og hvis levevis er sand og ægte.

De ossianske digte vandt enorm popularitet i et Europa, der også på andre måder var i gang med en romantisk drejning i kunst, kultur og livstolkning. Samtidig fik de betydning for romantikkens dyrkelse af "oprindeligt" natur og kultur. Også i Danmark blev de populære, især efter den unge Steen Steensen Blichers oversættelse af dem i 1807. For synet på heden fik de – og Blicher – stor betydning. Blicher blev på mange måder den jyske hedes ossianske skjald.

Senere distancerede Blicher sig dog fra de sociale konsekvenser af ensidigt at dyrke det primitive, oprindelige og "naturlige". Men heden vedblev med at indtage en betydningsfuld plads i hans bidrag til den romantiske guldalderdigtning, der skulle styrke selvtilliden i den danske nationalfølelse i første halvdel af 1800-tallet efter statsbankerotten i 1813 og afståelsen af Norge i 1814.

Denne guldalderdigtning beskæftigede sig i det hele taget meget med den danske natur, og den kom til at spille en meget stor rolle i vores syn på naturen – vores opfattelse af, hvad der er den ægte danske natur. Oehlenschläger, Ingemann, Grundtvig og Blicher har sammen med guldaldermalere som P.C. Skovgaard og J.T. Lundbye igen og igen fortalt os, hvad der er ægte dansk natur. Det er alt sammen mere æstetik og ideologi end naturvidenskab, men så meget desto dybere spor har det sat sig i vores fælles bevidsthed.

"Langt kønnere egne, vil gerne vi tro,
kan fremmede udenlands finde;
men dansken har hjemme, hvor bøgene gro
ved strand med den fagre kærminde,
og dejligst vi finde, ved vugge og grav,
den blomstrende mark i det bølgende hav"

skrev Grundtvig i 1820 i sangen "Langt højere bjerge ...". (her citeret fra Folkehøjskolens Sangbog, 15. udg. 1965: 642). Lundbye var på det tidspunkt 2 år gammel. Han blev måske den, der mere end nogen anden fik visualiseret denne idealiserede danske natur. For ham som for andre af tidens landskabsmalere og mange af dig-

terne blev det en livsopgave at fremstille den ægte danske natur med en smittende kærlighed.

"Hvad jeg som maler har sat som mit livsmål er: at male det kære Danmark, men med al den simpelhed og beskedenhed, som er så karakteristisk for det; hvilken skønhed er der ikke i disse fine linjer i vore bakker, der er så yndigt bølgedannede, at de synes at være dukket op af havet, i det mægtige hav ved hvis bredder de stejle gule klinter står, i vore skove, agre og heder?", skrev Lundbye i 1842 som indledning i sin dermed påbegyndte dagbog (Baagøe, 1998: 28). Og senere samme sted: "Mine billeder skulle være folkelige og mangfoldige, almuen skulle ved dem bestyrkes i kærlighed til sine sagn, bonden skulle skåne stendysen på sin mark ...".

Hans mange skitser fra de sjællandske skovområder indfanger med stor præcision både landskaber og detaljer. I malerierne blev det ofte udnyttet og sat sammen til fiktive danske ideal-landskaber.

Natur og nation kommer sprogligt af samme rod. Og Lundbye vendte oftest ryggen til de forholdsvise nye nåletræsplantninger. De var fremmedelementer i den danske skov. Men stendysen hørte med, og folkelig betyder ligesom hos Grundtvig ikke populær i moderne forstand, men national. Blicher arrangerede storslåede Himmelbjergsmøder midt i Jylland, der "som en runestav er lagt, runerne er kæmpegrave inde midt i skovens pragt og på heden alvorstor, her, hvor ørknens luftsyn bor" (H.C. Andersen i sangen "Jylland mellem tvende have ...", her citeret fra Folkehøjskolens Sangbog, 15. udg. 1965: 714).

Igennem hele sit korte liv både formidlede og konstruerede Lundbye nationens natur. Og i 1848 meldte han sig til forsvar af danskheden, men blev dræbt af et vådeskud, inden han nåede fronten. Samme år døde Blicher, enevælden blev afskaffet, og Grundtvig blev involveret i det arbejde, der førte frem til den danske grundlov året efter.

Men i 1864 gik det galt. Frø af ugræs føg over hegnet, og Danmarks areal blev reduceret med ca. en tredjedel. Det gav for alvor næring til de igangværende bestræbelser for storstilet opdyrking og tilplantning af heden. Hedens strenge

J.Th.Lundbye: Efterårslandskab. Hankehøj ved Vallekilde 1847. Den Hirschsprungske Samling.

natur kunne og skulle overvindes. Med Dalgas som frontkæmper blev Hedeselskabet grundlagt og gradvist en magtfaktor. "Skynd dig, kom! om føje år heden som en kornmark står", skrev H.C.Andersen forudsigende allerede i 1859. Men også dette syn mødte efterhånden modstand. Jeppe Aakjær blev en af de største kritikere og fortaler for at værne det, der endnu var tilbage.

Natursynets store historie

Flere væsentlige træk ved natursyn er fremgået af de foregående afsnit. Natursyn er en del af kulturen og er som sådan historiske. Og de handler aldrig kun om naturen, men i mindst lige så høj grad om vores forhold til naturen. I sammenhæng hermed er de normative, dvs. de rummer opfattelser af, hvad der er rigtigt og forkert.

Disse træk ses endnu tydeligere, men altså også mere abstrakt og med færre nuancer, hvis vi et øjeblik sætter makroskopet på og iagttager natursynets store historie. I grove træk kan man idéhistorisk udskille tre-fire faser i naturopfattelsens udvikling (se f.eks. Hegge, 1978).

I den mytiske tids jæger- og samlerskulturer opleves mennesket og naturen som væsensbeslægtede. Mennesket er et fragment af den større natur, og denne tillægges de samme sjælelige egenskaber som mennesket selv. Man taler om et fragmentsyn præget af animisme, hvilket netop vil sige, at alt opfattes som besjælet. Alting er personer, for der er nemlig endnu ikke nogen ting; tingsbegrebet hører en senere fase til. Man kan tale til kildens ånd og træets sjæl.

I antikkens landbrugssamfund erstattes frag-

mentsynet af et forvaltersyn. Fragmentsynet indeholdt en moralsk indstilling til naturen i retning af ikke at skade alt det, man følte sig beslægtet eller ligefrem identisk med. I landbrugssamfundet afløstes denne indstilling af en "gartnerholdning" i retning af at forvalte og passe på den natur, mennesket har fået stillet til rådighed.

Især i den tidlige græske fase havde dette synspunkt en udformning, hvorefter naturen blev opfattet som mønster og ideal for mennesket. Menneskenes indbyrdes forhold og deres forhold til naturen skulle foregå i rytme med og ikke på tværs af naturens almindelige orden.

Det synspunkt, at mennesket er sat til at forvalte den natur, det har fået stillet til rådighed, har passet godt ind i den kristne tradition, hvor tanken om naturen som ideal dog oftest har spillet en betydelig mindre rolle. Derved åbnes der for mange typer forvaltning. Op igennem middelalderen er den dominerende kristne lære, at mennesket ikke vil blive vurderet på sin måde at omgås naturen, men på sit inderlige forhold til Gud.

Den jødisk-kristne skabelsesberetning placerer for første gang al hellighed uden for denne verden. At tillægge naturfænomener værdi i sig selv er afguderier. Naturen er ganske vist skabt af Gud og har derigennem en indirekte værdi. Den viser os Guds storhed, og den giver os grundlag for at leve og blive mangfoldige. Men i sig selv er den hverken besjælet eller hellig. Kun mennesket er skabt i Guds billede.

På denne baggrund bliver det forståeligt, hvordan forvaltersynet kan slå over i det despotsyn, der har været karakteristisk for de seneste århundreders industrisamfund.

Despotsynet hænger også sammen med det mekanistiske verdensbillede. Alting er nu netop ting, der er underlagt den nye naturvidenskabs principper enkle lovmæssigheder. Et kendskab til disse gør det muligt at manipulere med vores omgivelser. Viden er magt, som den engelske filosof Francis Bacon formulerede det allerede i begyndelsen af 1600-tallet, mens hans franske kollega René Descartes lagde grunden til en forståelse af al materie som årsagsbestemt. Dyr og planter er genstande, der fungerer ligesom ma-

skiner. De har ingen sjæl, og vi kan gøre med dem, hvad vi vil. Piber de, er det blot maskineriet, der knirker.

Den naturvidenskabelige forskning har i stigende grad udviklet viden af en art, der giver mulighed for tekniske indgreb i naturen. Natur hed på græsk physis, mens tekne betød håndværk. I modsætning til praksis, der betegner et forhold til omgivelserne, der rummer en moralsk dimension, opfattes teknik og teknologi gerne som i sig selv neutrale fænomener.

Physis blev på latin til natura. Tekne blev til ars, der betyder både håndværk og kunst. Dette lå på en måde allerede i det græske, for så vidt som tekne betegnede kunstige, unaturlige fænomener. Produkterne af den menneskelige manipulation (bearbejdning med hænderne) hedder så på latin artefakter, og de er netop kunstige, kulturgjenstande.

I industrisamfundets despotsyn ligger al natur åben for teknisk manipulation. Der er ingen naturlige grænser. Ingen bjerge er for hellige til at bestige, ingen vandløb for hellige til at udrette eller opdæmme, ingen træer for hellige til at fælde, ingen arveanlæg for hellige til at ændre.

Skifter vi nu igen makroskopet ud med andre optikker, kan vi se, at der altid er mange flere nuancer. Det gør ikke tegningen med de store streger forkert, men mønstrene er i detaljen aldrig entydige.

I stileundersøgelsen så vi, at det var umuligt at tegne et bestemt, klart billede af unge danskeres natursyn. Og naturen i Hvad-er-natur?-stilene var oftest forskellig fra naturen i Fortæl-om-en-naturoplevelse-stilene. Man kan sige, at vi synes at bære rundt på flere forskellige natursyn samtidigt – eller at vores natursyn er meget komplekse og ofte modsigelsesfulde.

Igennem guldalderperioden så vi skiftende natursyn – eller et meget komplekst natursyn udfolde forskellige sider af sig under skiftende forhold.

I de seneste årtier er despotsynet med tilhørende verdensbillede og videnskabssyn blevet udsat for overordnet kritik fra mange sider. Mange al-

ternativgrupper har følt, at den vestlige kultur har svigtet, hvorfor de søger inspiration fra helt andet hold. Nogle forfalder til videnskabsfjendskhed og mysticisme i et totalopgør med den vestlige tradition som helhed. Andre forfølger mulighederne i de nuancer og modsætninger, der er indbygget i denne tradition selv.

I en snart klassisk studie har den australske filosof John Passmore argumenteret idéhistorisk og kritisk-analytisk for, at der inde i den vestlige tradition findes alternativer til det rendyrkede despotisme, som synes at følges af så mange økologiske problemer. Disse alternativer kan være mere eller mindre undertrykte, men det er vigtigt, at de findes. "Afgørende ændringer i moralsk opfattelse kan forekomme og er forekommet. ... Men sådanne reformer har kun været succesfulde i den udstrækning, de har været i stand til at appellere til og videreudvikle allerede eksisterende traditioner." (Passmore, 1974: 40).

Spørgsmålet er, om hele den rationelle videnskabelige tænkemåde er blevet bundet op i et naturvidenskabeligt-teknologisk kompleks, der forstår sig selv som neutralt, men netop derigennem er udtryk for et despotisme, som lægger op til en styring og kontrol, som ikke er mulig.

Vi er kommet tættere på og længere fra

Vi er på en måde kommet længere væk fra naturen. Men også kun på en måde. Mennesket har jo altid levet i snæver vekselvirkning med naturen, og den industrielle udvikling har kun gjort relationen tættere og indvirkningerne dybere. Den industrielle verden er videnskabeligt og produktionsmæssigt kommet længere "ind i" naturen, samtidig med at det enkelte menneske oplevelsesmæssigt er kommet på afstand. Og disse to udviklingstendenser hænger nøje sammen.

Et væsentligt træk ved denne udvikling består i, at vores produktive forhold til naturen er blevet mindre og mindre baseret på levende natur. Vi har groft sagt gradvist skiftet levende natur ud med død natur som produktionsgrundlag. Og dette har så bidraget til at ændre vores forhold til omgivelserne. Man danser ikke regndans på en plasticfabrik, og man gennemfører

ikke ritualer for solguden på et atomkraftværk. Vi er blevet "rationelle".

Samtidig er den levende natur som produktionsgrundlag mere og mere blevet tingsliggjort. Æg laves stadig af levende høns, men disse bliver i stigende grad behandlet, som var de maskiner. Og efter at man er lykkedes med at trænge langt ind i den levende naturs byggesten og reproduktionsmekanismer, er man også begyndt at behandle arveanlæggene som ting. Man ændrer lidt her og der som urmageren, der justerer lidt på værkets tandhjul. Og man udvikler ikke blot nye kemiske stoffer, der aldrig har eksisteret i den døde natur før, og hvis virkning i den store sammenhæng naturligvis er helt uoverskuelig; man skaber også nye levende organismer, der kan reproducere sig selv, men som dog er en slags kunstige produkter, artefakter.

Samtidig har den industrielle produktionsform bevirket, at kun meget få i dag er impliceret i primærproduktionen, og denne er selv blevet forenklet og standardiseret. Kredsløbene fra naturressourcer over varer til affald og evt. ny ressource er blevet meget komplicerede og uigenomsigtige. Vi ved oftest ikke, hvor de ting, vi spiser og omgiver os med, kommer fra; hvordan de er blevet bearbejdet, og hvor de senere bliver af, når vi er færdige med dem. De bliver til ting, neutrale, objektive genstande, som tillægges værdi "rationelt" på det anonyme marked.

Men naturen forsvinder naturligvis ikke, fordi vi som enkeltmennesker kommer produktionsmæssigt på afstand af den. De tiltagende miljøproblemer viser dette med al ønskelig tydelighed. Men også bevidsthedsmæssigt er den der endnu. Når man kommer på afstand af naturen, ser den imidlertid anderledes ud. Vores forhold til den bliver æstetisk. Kulisser for søndagsturen og interessante dyr og planter. Vi får øje på værdier, der er vanskelige at se, når man er tæt på, og det er typisk bymennesket, der bliver naturfredet.

Det er også denne natur, de unge mennesker i stileundersøgelsen skrev om, når de skulle fortælle om en naturoplevelse. Det er fritidens natur, oplevet alene eller sammen med nogle få nære venner eller slægtninge – højt oppe i bjergene eller en stille morgen i skoven, inden an-

dre vågnede. Det er naturromantik og ren æstetik, men oplevelserne er af høj kvalitet og intensitet – og oftest beskrevet med glæde og varme.

Vi har fået skilt natur og kultur så meget ad, at naturoplevelserne bedst finder sted "uden for kulturen" – eller i et kulturlandskab, der er tilrettelagt med henblik på at give illusion af at være uberørt.

Despotsynet udfordres

Når vi kommer tilstrækkeligt langt "ind i" naturen, bliver despotsynet udfordret. Dette ses tydeligt i forhold til atombomber og kernekraft. Er der alligevel noget her, vi hellere skulle have ladet være med at udforske? Og måske ses det endnu tydeligere på det genetiske område. Er der noget her, vi hellere skulle lade være med at pille ved?

Her når vi despotsynets foreløbige grænser. På en vis måde er det blot en naturlig (!) forlængelse af den beherskelseskultur, vi så længe har levet i; men samtidig vækker det en lang

række følelsesmæssige reaktioner, som ikke hører det rene despotsyn til. Men natursyn er da heller aldrig entydige og modsigelsesfrie. Jo, det er de måske som ideologiske konstruktioner, men i almindelig kulturel praksis er det meget mere indviklet.

Selvfølgelig kan det være smart med genmanipulation, men er det også rimeligt. Er det ikke at gå for langt i at lege Gud – eller despot? Og er der nogen, der kan styre det? Hvad med alle de genmanipulerede organismer, der slipper ud i naturen? Kan de ikke gå helt amok? Se nu bare problemerne med aids.

Den sidste sætning vil få enhver naturvidenskabsmand til at reagere. Nu må vi lige indføre nogle helt nødvendige distinktioner! Men det er ikke sikkert, at der lyttes. Hele det naturvidenskabelige-teknologiske kompleks har mistet så meget af sin autoritet. Ganske vist stilles der stadig forventninger til, at "man" i laboratorierne vil finde tekniske løsninger på aids'ens, malariaens, drivhuseffektens og barnløshedens problem. Men troen på, at "man" kan beherske det hele og kontrollere naturen, er samtidig svin-

Den Blå Anemone

Hvad var det dog, der skete?
Mit vinterfrosne hjertes kvarts
må smelte ved at se det
den første dag i Marts.
Hvad gennembrød den sorte jord
og gav den med sit søblå flor
et stænk af himlens tone?
Den lille Anemone,
jeg plantet den i fjor.

På Lolland jeg den hentede
et kærtegn fra min fødeø.
Så gik jeg her og ventede
og tænkte, den må dø;
den savner jo sit skovkvarter,
sin lune luft, sit fede ler;
i denne fjendske zone
forgår min Anemone;
jeg ser den aldrig mer.

Nu står den der og nikker
så sejrssæl i Jyllands grus
ukuelig og sikker
trods ensomhed og gus,
som om alverdens modgang her
har givet den et større værd,
en lille Amazone
og dog min Anemone
som søens bølge skær

Hvad var det dog, der skete?
Mit hjerte koldt og hårdt som kvarts
det smelter ved at se det
den første dag i Marts.
Jeg tænkte: "Evigt skiltes ad
min sjæl og glæden", da jeg sad
i vintrens grumme done.
Nu gør min Anemone
mig atter fri og glad.

For denne rene farve
den er mig som en vårens dåb,
den la'r mig nyfødt arve
en evighed af håb.
Så bøjer jeg mig da mod jord
og stryger ømt dit silkeflor,
en flig af nådens trone.
Du lille Anemone,
hvor er vor Skaber stor!

Kaj Munk
(her efter: Jylland Synger, 1977.
SK-Forlag)

dende. Vi er ved at indse, at vi er overladt til at leve i det, den tyske sociolog Ulrich Beck har kaldt et globalt risikosamfund (Beck, 1997). Og ingen synes at kunne opstille kalkylerne med troværdighed.

En del af denne problematik hænger sammen med det videnskabelige eksperiments logik. Denne bygger, som Svend Erik Larsen udtrykker det, på, "at principper for eksperimentet er universelle, mens eksperimentet selv er afgrænset i rum og tid over en periode som de der udfører eksperimentet selv kan overskue". "Men laboratoriets reagensglas er løbet over, sikringerne er sprunget på kontrolpanelet, og verden udenfor er blevet en del af eksperimentet. Eksperimenter er primært lavet til at undersøge de genstande der fulgte den mekaniske fysiks love, men ikke til biologiske fænomener eller til nukleare processer med tidshorisonter hinsides ethvert laboratoriums levetid" (Larsen, 1996: 51-52).

Naturen som norm

Som tidligere nævnt er "natur" ikke mindst et normativt begreb. Antikkens idé om, at naturen viser os værdier og normer for, hvad der er ret og rimeligt, har overlevet i vores opfattelse af, at der er noget, der er rigtigt, fordi det er naturligt – og ikke mindst noget, der er forkert, fordi det er unaturligt. De fleste diskussioner om homoseksuelle parforhold refererer før eller siden til naturen som norm. Selvom der historisk set kun har eksisteret teenagere i en generation eller to, kan man afgøre mangen et spørgsmål om moral ved at henvise til, hvordan det er naturligt for dem at opføre sig. I drøftelser af kunstig befrugtning, kloning eller genmodifikation kan man både høre udsagn om, at det er unaturligt at gribe ind i naturens gang på disse måder – og udsagn om, at det er naturligt for mennesket at udnytte den viden, det er i besiddelse af.

Man kan således også hævde, at det er i overensstemmelse med menneskets natur – og dette er altid et stærkt argument! – at bearbejde naturen for at tilfredsstille sine behov, herunder at flytte rundt på dyr og planter. Men man kan naturligvis (!) også sige, at en dansk mose ikke er et naturligt voksested for Kanadisk Gyldenris. Men

om det ligefrem er helt unaturligt – og det lyder jo ikke rart – er vanskeligt at afgøre.

Den ældre generation kender den Blå Anemone fra Kaj Munks digt om floraforurening. Anemonen var helten og kunne få symbolværdi. Men hvad nu, hvis den havde taget fat og som en anden Rynket Rose eller Kæmpe-Bjørneklo havde bredt sig eksplosivt på de lokale arters bekostning? Hvad nu, hvis store dele af Vestjylland var blevet blå af anemoner? Ville det have været en pest eller en berigelse?

Meget af vores syn på den danske natur blev som omtalt grundlagt op igennem guldalderens naturromantiske periode. Lundbye malede det ægte danske landskab. Danskheden spillede en enorm rolle. Naturromantik og national statsromantik gik op i en højere enhed. Natur og nation kommer ikke bare af samme rod – i den afgørende periode smeltede de næsten sammen.

I et betydningsfuldt debatindlæg fra 1904 tager grundtvigianeren Jakob Knudsen tråden op. Her fastholder han – jfr. den ossianske naturromantik – sammenhængen mellem den ægte, oprindelige og autentiske natur og kultur. "Hvor skønt det danske – jeg mener: dansk menneskevæsen – er, synes jeg næsten, ses allertydeligst, når man stiller den danske befolkning ansigt til ansigt med Danmarks natur. Men hvor ofte vort danske menneskevæsen er blevet blandet med det fremmede og derved uægte og uskønt, det mærkes også allerbedst ved en sådan sammenligning eller sammenstilling med landets natur." (Knudsen, 1904: 34).

Hos bønderne og fiskerne finder vi den ægte danske kultur. Det moderne bymenneske er ikke landskabet værdigt. "Hvor er f.eks. ikke Skagens strand ødelagt, overbegjort, som den er blevet, med kunstnere, turister og badegæster. Det er jo bogstavelig, som om de mennesker ikke var det landskab værd. Det er blevet urent af dem." fortsætter Jakob Knudsen.

Det moderne, ikke-nationale (by-)kulturmenneske er uægte. Det er som at møde "en orangutang, en struds, en myresluger f.eks. ude på den jyske hede – de ville forstyrre naturindtrykket. Thi disse dyr er ligeså udanske (unationale) som det moderne kulturmenneske." (s. 35).

Det er ikke til at se det, hvis man ikke lige ve' det. To smukke blomsterplanter i den danske natur. Almindelig Gyldenris (t.v.) er en hjemmehørende art, som i øvrigt næsten altid er begravet, da den er føde for en lang række insekter. Kanadisk Gyldenris (t.h.) er en indført haveplante, der praktisk taget aldrig er angrebet af dyr, da den øjensynligt ikke opfattes som "mad". I den danske natur danner den i dag, ligesom Kæmpe-Bjørneklo, ret store "ørkenagtige" områder.

Naturen er her normsættende, men som i romantikken i sin nationalistiske og lokalpatriotiske udgave. Det er det ægte og autentiske, der tillægges værdi – det, der i visse betydninger af ordet også i dag kan kaldes det naturlige. Men ligesom Ossian og hans kvad var en konkret konstruktion, så er denne idé om naturlig autenticitet også en kulturel og moralsk konstruktion. Blicher indså senere i sit liv de socialt negative konsekvenser af en ossiansk dyrkelse af en pseudo-oprindelighed. Det var på mange måder en problematisk konstruktion. I dagens globaliserede verden er den chauvinistiske nationalisme ligeledes en problematisk konstruktion. Den synes kun at kunne have reaktionære fremtrædelsesformer.

Under en økologisk synsvinkel giver dette imidlertid problemer. Når naturens mangfoldighed (biodiversiteten) er truet, er der al mulig grund til at reagere. Når en af truslerne er kulturelt betinget bioinvasion, er der al mulig grund til at

reagere over for de uønskede fremmedelemerter. Men hvis de symboler, vi er vævet ind i, og hvis hele den moralske konstruktion, vi er en del af, bygger på et natur-nation-kompleks, så kræver det en meget stor og bevidst indsats at frigøre den biologiske argumentation fra reaktionære kulturelle over- og undertoner. Udrensningsprocesser er vanskelige at styre.

En anden vanskelighed, der knytter sig til natursyn, hænger sammen med, at der netop er tale om syn – måder at se naturen og vores forhold til den på. Efter at vi som nævnt oplevelsesmæssigt er kommet lidt mere på afstand af naturen,

ser den også helt bogstaveligt anderledes ud. I det æstetiske forhold til naturen spiller synssansen en meget stor rolle. Det er da heller ikke tilfældigt, at malerne har været omtalt i det foregående – og netop de digtere, der igennem generationer har kunnet skabe billeder inde i vore hoveder.

Men bioinvasionens økologiske problem består i en snigende ensartetgørelse, som kan være meget vanskelig at få øje på. Som med den Blå Anemone kan udgangspunktet for en bioinvasion ofte lige så godt ses som en berigelse. Og man kan paradoksalt nok mindske diversiteten regionalt eller globalt ved at øge den lokalt. Desuden kan man ikke umiddelbart se på en plante eller et dyr, hvor længe det har hørt hjemme i et område, eller om det er kommet der "af sig selv".

Man kan heller ikke se, om den danske bøgeskov eller den danske granskov er "ægte dansk natur". Men vi ved fra Grundtvigs sang, at "dansen har hjemme, hvor bøgene gro". Og granskoven er vel efterhånden lige så dansk som juletræet?

Kanadisk Gyldenris planter vi som stauede i vores haver. Hvorfor er den så ikke også en berigelse henne i mosen, hvor den pynter sammen med den flotte Kæmpe-Bjørneklo? Der findes andre arter af både gyldenris og bjørneklo i Danmark i forvejen. Og man kan ikke umiddelbart se, at den ene er mere værdifuld end den anden.

Hvis kampen mod bioinvasionen skal vinde forståelse uden for eksperternes rækker, er det nok nødvendigt, at man kan få øje på den. Her ligger en meget stor pædagogisk udfordring.

Litteratur

- Baagøe, J. 1998. Den ægte danske skov I: Saaby, M. red. Tegninger & huletanker. Johan Thomas Lundbye 1818-1848. Den Hirschsprungske samling, København.
- Beck, U. 1997. Risikosamfundet - på vej mod en ny modernitet. Hans Reitzels Forlag, København. (Originaludgave: Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1986).
- Colding-Jørgensen, P., Lørring, L. & Schnack, K. red. 1988. Perspektiver på miljøundervisning. Geografforlaget, Brenderup.
- Hegge, H. 1978. Mennesket og naturen. Universitetsforlaget, Oslo.
- Knudsen, J. 1904. Om folkelig vækkelse og dannelse som højskolens egentlige opgave. Den Danske Højskole 4. årgang s. 17-41 - her citeret med nutidig retstavning.
- Larsen, S.E. 1996. Naturen er ligeglad. Munksgaard/Rosinante, København.
- Miljøministeriet 1987. Naturen stopper ikke ved bygrænsen - om natursyn og naturforvaltning. København.
- Nielsen, K., Lørring, L. & Schnack, K. 1984. Geografiens natur - Kvan 9, s. 93-106.
- Olwig, K. 1986. Hedens natur. Teknisk Forlag, København. (Originaludgave: Nature's Ideological Landscape, Allen & Unwin 1984).
- Passmore, J. 1974. Man's Responsibility for Nature. Ecological Problems and Western Traditions. Duckworth, London.
- Schnack, K. 1992. Natur og kultur. Udvalgte artikler. Danmarks Lærerhøjskole, København.